

Недобрий віщун

Хома Купрієнко

I

Хто не бував у селі К..., той і дива не бачив! – "А що ж то за село?" – питаєте ви, панове чтеці. Що за превелике, дак і кат його бери: душ набереться, приміром сказать, мабуть, що не до цілої тисячі. Да тут не до ліків, скільки у ньому суть душ, а от що я вам скажу: у сьому селі стільки відьом, що мені здається, більш чим на всьому білому світі; а скільки пакостів вони роблять бідним людям, котрі тутечка живуть!.. Мені як розказували люди сього села, дак у мене аж волосся дибом стало. От, вам завгодно, панове, дак я вам розкажу, що чув від людей сього села. Слухайте! Да тільки просим покорно не гніватися, що буває я не до ладу буду говорити.

У сьому селі недалеко від церкви колись-то стояла хата церковного старости Охріма Прокопенка, чоловіка дуже заможненького. Да як йому і не бути багатому: вже недаром був старостою. Худоби у нього було, що й зрахувати тяжко: коней мав, мабуть, мало що не з двадцять п'ятеро, три пари волів, ціле стадо овечок, були у нього й кури, гуси, були й індики; а що поля, поля було – дак і хто його зна скільки! Ось як весною, дак до нього люди у хату все рип та рип, і все ж то з просьбою: "Дядечку, голубчику! Чи не можна мені дати скільки-небудь польця? А ми вже вас будемо послухати у всякім ділі. От настане літо, прийдемо чи жать, чи косить: ваше за нами не пропаде". Охрім, було, нікому не одказує і усякому, хто не попросить, дає поле з половини. А за сую свою добрість він у таку славу увійшов, що всі люди на нього казали "ви", а не "ти", і вже шапку зніма кожний, як зустрінеється з ним. Було, коли і засідатель прийде у село, дак у його зараз на квартирі й зостановиться, і, коли, бува, чай сідає пити, то й Охріма к собі позове і його напоїть. А він вже за се йому дякує: коли на празники засідатель прийде в село, то Охрім йому й суне в руку замість гостинця рублів сотню. Ну, що ж нашому Охримові сотня! Зате він розговорує з засідателем, мов зо своїм братом, да ще, буває, і сидить з ним на одній лавці.

Була в Охріма жінка Вівдя і дочка Оксеня. Що ж то за дочка гарная була, дак і цур її возьми! Було, як вийде на вулицю погулять, дак так біля неї парубоцтво аж кишить і не відступається. А вона, як хто, буває, захоче з нею трохи пожартувати, то зараз зачервоніється і крикне: "Геть, відступись! У тебе своя є пара, а я її не маю і не хочу мати!" От від неї і відступляться і давай до другої дівки приставати. А вона трохи погуля та й піде зараз додому і почне поратися. І така була собі роботяща, що й не присяде, а все що-небудь робить. Оксені було сімнадцять літ, вже й женихів чимало знаходилося, та все їй не під натуру, а батько й мати здались на її волю і не приневолюють виходити заміж за того, хто їм, а не дочці покажеться луччим.

Чи правда ж, щоб у неї не було пари? Де то вже, щоб у дівки в сімнадцять літ не було ніякого любого! Ні... Вона любила Івана Настенка, отаманового сина. Нігде дітись: треба сказати, що пара була хоч куди. Було, як коли зійдуться вони на вулиці, так усяк

позавидує і скаже: от пара, дак пара! Нехай їм Бог помага: коли б скорій весілля, і я б погуляв за здоров'я молодих!

Як вони спершу злюбилися – сього я не знаю, а що чув, те і вам, панове, розкажу, як зумію. У суботу, що перед клечальною неділею, Іван і Оксеня зговорилися, щоб ніччю зійтися їм у саду Оксениного батька, щоб на самоті поговорить між собою. Як сказали, так і зробили. Іван, повечерявши дома, надів білу свитку, підперезався красним поясом, на голову насунув шапку і пішов. Приходить у сад на те місце, на котрім, сказала Оксеня, вони будуть бачитися, сів під деревом і дожида Оксені. Невзабаром прийшла і Оксеня і як уздріла Івана, так і кинулася йому на шию і ну його цілувать:

– Здрастуй, мій сизий голубчику, мій соколику!

– Здорова, моя птешечко, моя Оксене! – обняв її Іван. – Коли б скорій діждатись нам осені, тоді б і весілля відбули і для нас би було спокійніш, а то щось мені на серці так тяжко і сни сняться прешрашенні. Сьогодні мені снилось таке, що аж страшно казати: здається мені, що нас з тобою розлучають, і хто ж би ти думала, моя голубко?... – тут Іван перехрестився. – Снилось, що ми були з тобою в лісі, і так надвечір верталися додому, і зійшли на велику дорогу, що в город. Ідем, здається, обнявшись, коли ж де не возьмись – моя тітка Степанида, що за Редькою. Підбігла, ухватила тебе на руки і провалилася крізь землю. Тутечки я проснувся.

– Справді, – казала Оксеня, – сей сон віщує щось недобре. Вона, кажуть люди, нехай Біг сохраниць! – найпервійша відьма. Та ще ти казав, що вона сердиться на твого батька, Іване, дак тут що-небудь недобре.

– Еге ж, – каже Іван, – мені батько говорив, як я у нього спитав, чому він не живе в ладу з тіткою і ні разу її не звав к собі, то він тільки сказав: цур їй! вона знається з нечистими!

Тільки що вимовив се Іван, як зашумить щось біля їх листям. Вони глядять – аж свиня превеликая, як корова, поуз їх так, мов вихор, пробігла. Іван і Оксеня кріпко злякались і тільки що перехрестилися та хотіли швидше іти додому, коли чують – щось шамотить, вони озирнулись – жінка у білій сорочці так до них і швиндяє. Вони й обімліли. От підійшла до них і каже:

– Ти тут, Іване, зі своєю любовницею не думай, щоб вона була твоєю жінкою. Твій батько мене кріпко обидив. Зроблю ж і я тобі лих, бо я вже поклялася відомстити вашому роду. Прощайте! – та з сим словом засміялась так страшно, що аж мороз подрав поза шкурою.

Ні живі ні мертві були Іван і Оксеня, сидячи під деревом. Вони не тямили, що перед ними діялось. Обоє трусилися, мов у лихоманці. А далі Іван трохи очнувся від страху, перехрестився та й каже:

– З нами Пресвятая Богородиця! Що се за ледащо нам приуздрілося? Вставай, Оксеню, та ходім мерщій додому.

От Іван, хоч і трусився, мов од хрещенського морозу, а все-таки обняв Оксеню і чимдуж з нею бігти з сего проклятого саду. Оксенина хата була недалеко, і вона, як

порівнялася зі своїм двором, попрощалася з Іваном і хоч не хотіла з ним розставатися, та треба. У хаті ще світилось, бо великий наставав празник, дак усе зготовлялися.

- А що, стара, - казав Оксенин батько, упоравшись і роздягаючись, щоб лягати спати. - Оксеня наша щось забарилась у тітки.

Бо Оксеня сказала їм, що піде до тітки попрохати у неї к завтраму доброго намиста. У неї хоч і було усяке намисто, було й добре, та се вона сказала, щоб одговоритися і піти у сад.

- Вона, може, буде там ночувати, - вимовила Оксенина мати.

Аж тут двері рип - і Оксеня білая, мов полотно, вбігла у хату та мерщій на піл і сіла. Батько й мати ізлякалися, що їх дочка так побіліла. Мабуть, чи не від переляку, подумали вони.

- Бог з тобою, доню! - казали батько й мати. - Чого се ти так побіліла? Мабуть, щось погане тебе злякало.

Оксеня трохи очуняла від переляку і стала їм розказувати, що буцімто, як вона від тітки верталася, з їхнього саду свиня превеличенна вискочила і так близько біля неї пробігла, що мало з ніг не збила.

- А опісля я зирк назад - аж Господи твоя воля! - де тобі ділась та свиня. А вже замість неї я уздріла жінку у білій сорочці. Вона так і пошвиндяла по вулиці, а я чимдуж у свій двір.

Дивувались батько й мати сему, що розказувала їх дочка, а далі стали біля неї возиться та панькатися, щоб їй чого-небудь справді не сталось від переляку. А що пора була пізня, то, подумавши трохи об сій диковині, погасили каганця й лягли спать. От так не успіли ще й задрімати - аж що за диво! - чують, що у них в саду біля самого вікна стала зозуля кукать. А се вже звісно, що як ніччю зозуля почне кувать, то вже не к добру. Або у тім дворі, де вона кука, зробиться велика пропажа, або хто-небудь вмере. Старі собі подумали, що злої години їм не минувать, а опісля, тяжко зітхнувши, кріпко захропли. Зате Оксеня всю ніченьку не спала і чула, що проклятая зозуля до самісінького світа прокукала. Перед світом насилу зімкнула очі, так що ж - страшніі сні не давали їй і тут ніякого покою, їй здавалось, що лиха відьма стоїть під вікном і все дивиться на неї, а очі горять, наче вуголі, і зуби скрегочуть.

Довго Оксеня спала. Вже сонечко геть-геть піднялось, вже мати і хату витопила, а вона все спить. От, коли проснулась, то давай розказувати, що їй снилось. Дивувались батько й мати, а найбільш тій зозулі.

- Ну що ж, - казав старий. - Гніва Божого не ізбігнеш - нехай буде з нами Його святая воля! А вже щось недобре віщувала зозуля.

Опісля старий перехрестився і сльози капали із його очей, а на нього глядячи, перехрестились дочка й мати і гірко заплакали.

- Не плачте, - сказав старий, - може, Біг над нами змилується.

Тепер побачимо, що діялось з нашим Іваном. Тільки що попрощався він з Оксенею і не успів ще пройти й половини дороги, аж відкіль не візьмись білий клубок завбільшки з добру голову та так йому під ноги і підкотився. Бідний Іван не втримався на ногах і зо

всього розмаху бех на землю! "Що за недобра мати!" – подумав Іван, а коли встав, то нічого й не побачив: де тобі дівся той клубок! Та не встиг пройти й десяти кроків, дивиться назад – за ним іде жінка у білій сорочці, така точнісінько, як він бачив у саду. Іван дуже злякався і, не озираючись, кинувся навтьоки. Не тямив, що з ним діється, тільки чув, що за ним хтось гониться. Добіг до двору і тільки що ускочив у двір, то зобачив, що тее ж привидіння стало біля воріт, бо, мабуть, побоялось собак, котрі голосно завили і мерщій поховались у хлів, і гукнуло до нього:

– Не утечеш ти від моїх рук!

Іван загнувся у двері і, коли мати відчинила, влетів, мов куля.

– Де ти у бісового батька шляєшся до півночі? – сварила мати.

А тут і батько озвався. Іван почав їх заспокоювати та слово за словом і розказав, що йому тітка Степанида говорила у саду Охріма Прокопенка. Іван з переляку признався, що був там з Оксенею. Вислухавши се, батько зараз на нього і гукнув:

– А чого ж ти, сучий сину, проти такого великого празника надумав женихатися? Бач – найшов урем'я! Може, справді Біг попустив сій проклятій видюзі зробити тобі яку капость? Даром, що вона доводиться мені сестрою.

– За що ж, тату, вона сердиться на вас?

– За що? А от за що... Вона, звісно, відьма, а відьми завсіди ходять до людей доїти корів. От вона задумала – сьому вже років п'ять буде – і до мене ходити та видоювати молоко. Бо уранці, було, як піде твоя мати доїти, то молока не надоїть ні крапельиночки, тільки що одна кров так і дзюрчнть. Я здогадався, що се унадилася до нас якась відьма. "Постій же, чортове сім'я, – подумав я, – провчу я тебе, як шкоду робити". От настала ніч. Я надягнув свитку, виломив осикового кілка, пішов у хлів і, прикрившись бороною, сів у кутку. Що так треба робити, я се чув не раз од старих людей... От я сиджу і чекаю, коли вона прийде. Не посидів довго, аж дивлюсь – іде якась жінка у білій сорочці з дійницею на голові, а волосся в неї розпущене. Я спершу злякався, а опісля подумав: я ще молодий, силу таки маю, да у мене ж і коляка добрий... От тільки що вона стала доїти корів, а я з-під борони та зо всього розмаху як гугупну її по плечах, а далі вдруге, втретє... Батечку! Вона, упустивши дійницю, як заскавчить, як заголосить та давай прохатись: "Не бий мене, голубчику, не буду і довіку й до суду сього робить! Пустити! Не бий!.." А я не перестаю та все-таки пережму її, а опісля, утомившись, взяв за волосся, вивів із хліва і тільки що хотів допитуватись, хто вона, аж зирк – так се моя двоюрідна сестра Степанида! "Що се ти здумала, – кричу на неї, – та я тебе зараз вірьовками зв'яжу да завтра чуть світ у суд і відправлю!" Вона заголосила: "Прости, мій братику, не вези мене у суд. Ти і так мені всі ребра переламав!"... Ну, як би там не було, а все-таки своєї рідні жаль. Узяв та й пустив її, сказавши, щоб вона у мій двір ніколи не показувалась, а про те й забув, щоб було взяти з неї присягу нікому не творити відьомських капостів... Ну, вже опісля того разу вона ніколи не приходила доїти моїх корів... Дак бач, що я твоїй тітці зробив. Може, вона за се самеє і поклялася нам відомстити. Може, Біг і не допустить видюзі насміятись над чоловіком, дак от що погано – що ти у таке урем'я здумав пуститись на такі діла. Може, Біг накаже нас за

се. Лягай же спати, та тільки у другий раз сього не роби.

Сказавши се, Іванів батько тричі перехрестився, ліг зі старою, котра давно вже хропіла і не чула, що її чоловік розказував, а Іван і собі поліз на піч. Тільки що погасили вони світло, аж і тут-таки де не взялась зозуля. Сіла під вікном і стала кукувать.

- Щось недобре вона віщує! - сказав, зітхнувши, старий.

А Іван так само, як і Оксеня, всю ніч не спав, і всю ніч зозуля над ним кувала.

II

Настала осінь: всі люди вже обробились, обжались та, позасівавши поле, тільки просили милосердного Бога, щоб їм послав хороший урожай. Наступила та пора, що старії люди віддыхають від літніх трудів, а молодії женяться. У хаті Прокопенка й Настенка тільки й думали об весіллі.

- Ти, Іване, - казав батько своєму сину, - у п'ятницю підеш на базар, бо треба скупить дещо к весіллю, а у суботу пошлемо до молодії старостів.

Тут почули вони, що у їхній церкві дзвонять.

- Для чого се дзвонять? Сьогодні понеділок і празника нема ніякого... Се, може, дзвонять за упокій. Ну, вічний йому поклін, царство небесне!

Аж ось у хату увійшла шинкарка Перепелиха. Бачте, почула, що тут думають справляти весілля, так оце вона прийшла сказати, щоб ні в кого не брали горілки, опріч неї. От вони погмоніли трохи об тім, а далі старий Настенко й пита:

- А що, чи не чула ти - де то вже тобі не чуть: к тобі кожний день ходять люди із усього села - дак чи не чула ти від кого, хто у нашому селі вмер?

- Батечки святі! Я й забула вам сказати, що вмерла ваша родичка Степанида. Да як - нехай Біг сохраниць! - вона страшно вмерла! У мене уранці була одна жінка, котра се бачила. Сказано, ледащо!

- А як же вона вмирала?

- Як!.. Ся ж жінка була там до самісенкої її кончини і розказала мені усе. Отже, перед самою кончиною Степанида кріпко не своїм голосом закричала: "Ох, лишенько мені! Порятуйте ж мою душечку! Дайте хоч мені вмерти! Ох, болить моє серце!.. А ви що за люди стоїте в головах і в ногах? Се ви прийшли за моєю душею: беріть її, тільки глядіть, щоб мені було тепло у вас у пеклі. Ай! Душно! Жарко!" А опісля вона зиркнула на людей і сказала: "Люди добрі! Порятуйте мене!" Тут усі догадались, що вона відьма, а як відьма коли вмирає, то завсіди треба зняти стелю, а без сього вона не може вмерти. Ну, тут були старі люди, котрі знали се, і зараз же взяли да й зірвали стелю. Тільки що зірвали, от Степанида і стала кончатся: заплющила очі, а далі знову їх відвела, зареготала на весь рот і духа спустила.

- Біг накаже погане сім'я, - сказав, перехрестившись, старий Настенко. - На тім світі вона відвітить за свої діла.

Наступив четвер. Іще звечора потолкували батько й мати, що треба завтра на базарі скупити синові дещо для весілля. Іван ліг скоро спати, щоб завтра раніше встати, бо до города було хоч і недалеко, а все-таки верстов з десятків набереться.

Ще тільки на світ бралось, як Іван, прихопивши рублів п'ятнадцять, пішов на базар. Ніч була темна й холодна. Незабаром пройшов Іван село і зійшов на кладовище, що за селом, недалеко від великої дороги. Не знаю чого, а тільки щось йому стало сумно, а то найбільш тоді, як порівнявся з могилою своєї тітки. Він перехрестився і прискорив кроку. Та, як уже йшов по дорозі, то здалось йому, наче хтось за ним крадеться. Озирнувся назад... Аж - Господи твоя воля! - на кладовищі на однім хресті щось біліє, як сніг, та вихається, мов на колисці. Циганський піт пройняв Івана.

"От тепер же я пропав! - подумав він, хрестячись. - Треба тікати. Може, де попереду зустріну людей, котрі ідуть на базар".

Зиркнув назад, аж привидіння вже недалеко від нього та так прямісінько до нього і йде. Побіг Іван так, що й землі під собою не чує. А мервець за ним гониться. Іван зобачив збоку дерево й кинувся до нього. То була стара верба, розбита громом, уся середина була в неї пуста. Він у ту вербу заховався, присів і очі заплющив, щоб не бачити мервеця. Одначе не витримав і таки визирнув. Вже мервець не більш як кроків десять від Івана. Усе ближче... ближче... "Ти тут!" - крикнув він так голосно, що, може, верстов за десять було чутно...

Щойно засвітилося в хаті у Прокопенка, як щось під вікном як не зарегоче: "Ха! ха! ха!" - та так страшно, що староста і його жінка аж побіліли. А затим у відчинену квартиру просунулася синя-пресиня рука і киває якраз на піл, де лежала, укрившись постілкою, Оксеня.

Ні живі ні мертві були старі, як уздріли синю руку. "Кукуріку!" - півень, і де тобі ділась тая рука.

- Добре, що наша Оксеня ще спить, а то б і вона злякалась, - проказала, хрестячись, мати.

- Нехай собі спить з Богом, - мовив батько.

От розсвінуло, стара затопила хату, а Оксеня все спить.

- Збуди Оксеню, - сказала мати і вийшла до хліва.

Охрім став будити свою дочку та якось і приторкнувся до її руки. "Чого се у неї такі холодні руки?" - подумав собі, а як розкрив, то побачив, що у неї все тіло холодне. Тоді припав до її грудей - а вона й не дише.

- Ой, Боже ж мій! - закричав Охрім так розпучливо, що його почула жінка на дворі.

- Що тут таке? - сполохалася вона.

- Ой лишенько ж нам! Глянь, жінко, на Оксеню - вона вмерла!

Оксенина мати не тямала, що робить.

- А Боже ж мій! - гірко заплакала вона. - Моя донечко, моя голубочко! Ти ж збиралася на весілля, а тепер ляжеш у сиру землю!

- Здрастуйте! - сказав, убігши в хату, Чечилів парубок, а далі бачить, що тут плачуть та й став, як укопаний. Ще вчора він бачив, як ішла Оксеня за водою, а тут лежить уже мертва. Тут йому розказали все, як було, і що хтось у їхнє вікно просував синю руку.

- Що за диковина? - здивувався парубок. - А там за селом, недалеко від гостинця,

знайшли розірваного чоловіка. Там саме неподалік ночували чумаки, і вони говорили, що чули, як спершу хтось крикнув: "Ти тут!", а далі хтось несамовито так заверещав, наче його давили. Наші хлопці дивились на мертвого і говорили, що якраз як син Настенка – та не знаю.

– Син Настенка! – зойкнули в один голос старі і залилися гіркими сльозами, бо надіялися мати його своїм зятем, а тепер і він і їхня дочка на тім світі.

– Піду тепер до Настенка, – сказав парубок, – спитати, чи в господі його син.

Щойно він устиг зайти в хату до Настенків і розказати про все, як за дверима почулося: "Відчиніть!" Мати Іванова відчинила, а там... Пресвята Богородице! Два десятника держали на руках куски розірваного Іванового тіла. Вони внесли його в хату і положили на стіл. Бездиханні упали на землю батько й мати, як уздріли, що се їх син. Тут позбігалися сусіди, почали біля них панькатися, і їм стало лучче. Опісля, поплакавши, мати з другими жінками стали обмивать і убирать свого сина, а батько позвав чоловіків та став з ними труну робити.

На третій день поховали Івана й Оксеню в одній ямі, проклинаючи відьму. А скільки було народу на похоронах! Дак і Боже упаси! Зійшлися, бачся, із усього села, бо усякому в диковину була така смерть і усяк подумав собі: "Нехай наградить їх за се Біг милосердний і пошле на тім світі Царство Небесне! Коли тут їх розлучила зла недоля, дак нехай вони там ізійдуться укупі й будуть радуватися!"

III

– Чи бач, жінко? – питав, дивлячись у квартиру, Іванів батько. – Скільки йде пребагато людей! Чи не ховать кого? Дак ні ж бо: труни не видно, і у церкві не дзвонять. А піду питаюсь у людей, що се означає.

А чого ж то справді зібралося стільки народу, і куди він іде?... Мало не зо всього села зійшлися люди, старі й молоді, щоб подивиться, як будуть пробивати прокляту відьму. От відкопали, розкрили домовину – на відьмі була порвана вся одежа, і вона лежить не догори, а ниць. Тут уже всі здогадалися, що се неодмінно вона згубила зі світу Івана й Оксеню. Коли ж її перевернули, то побачили на її морді кров.

Два чоловіка, обернувшись постілками, стали пробивать відьму. Уставили кіл проти серця, один чоловік держав за кіл, а другий довбнею по колу стук!.. Кров аж свиснула! Пробивши, укинули в яму і ті постілки, котрими обертувались чоловіки, засипали яму землею, а могилу зрівняли, щоб і зовсім її не було знать.

Отака пригода лучилася в тім селі. І не було на теє ради.